

Reformeszmeék hazai tanügyünk terén 1846-ban.

(Második közlemény.)

V. A mily meddő az iskolázás didaktikai szempontból, oly szomorú annak hatása *nevelési, erkölcsi* szempontból.

A magyarországi protestáns oktatók gyűlésének első tárgyát az ifjúság erkölcsi fogyatékosága és e baj orvoslásának módja képezi.¹ Lugossy, a tudós paedagogus már a bajnak *okát* keresi s ezt is lényegileg az *átmeneti kornak tekintélyt nem ismerő* s így *az ifjúságot nem neki valóba is beavató, ifjúsággal túlságos lágyan bánó jellemében* találja. — A kor „pezsgő és forrongó, kívánataiban önmagát czáfoló, jellemében állhatatlan, újdonságiban kimeríthetetlen“ . . . „A szerkezetek régibb alapjai megrendítettek, az újak ingadozók; míg a fennálló iránti tisztelet és kiméletesség naponként hanyatlásra sülyed: mérsékelt javítók és dühös reformerek elszántan küzdenek egymással az elvért, mely jelenben a század vezérezikke, idővel a historia márványlapjára annak díszkoszorúja, vagy gyalázatbélyege legyen“ . . . „A tanrendszer elvetette mázsás saruit, el rejtélyes jeligékkel barkált nyegle süvegét, el mystikus sötét palástját: de könnyű öltözete alatt hiába keresnéd a régi szorgalmat, kitartást és rendíthetlen akaratot, nyomósságot és önáldozásokat.“ „A fegyrendszer humanusabb lett, a megtorlás helyébe a javítás rendszere lépett; de „*kivész* nemcsak a *jogérzet*, hanem az ennél is sokkal fontosabb *kötelességérzet*“ .²

„Szablyával cseréltétek ki a gyermek fakardját, s kerekesszó helyett dühös ménre ültetétek; a *kora tudásnak* almájával üztétek ki őt ártatlansága boldog édenéből: meglássátok, hogy szellemi sorvadás és erkölcsi halál követendik a kora beavattatást,

¹ Prot. egyh. és isk. lap 1846. évf. 780 l.

² Prot. egyh. és isk. lap 1846. 943 l.

s az anyatermészet nemezise rettenetesen boszulandja a titkok saísi szent fátylának idő előtti fellebbentését".¹

A tanárok e bajjal szemben majd a rigorismus, majd az engedékenységgé álláspontjára helyezkednek; majd brahmanokként, majd páriákként viselkednek; majd a képzelt szentség magasságára, majd a fizetett bérencz alantóságára helyezkedve, az ifjúság szívéhez nem férnek s így erkölcsi hatással sem bírnak; maguk pedig félszeg állásban, igaz szeretetben és igaz tiszteltben nem részesülnek.²

Szomorú, nagyon szomorú tehát az iskolaügynek állapota és pedig épp úgy az oktatás, mint a nevelés terén s valóban végzetes ezen állapotok hatása épp úgy az ifjúságra, mint a tanárságra nézve.

B.

A kornak tudós és lelkes paedagogusai azonban nemcsak a bajt és annak okát látják, hanem látják az iskola eszményét is és látják ezen eszmény felé vezető utat is. Midőn ők a jelen szomorú képének leleplezésével megsebzik az olvasó szívét, ugyanakkor a megközelíthető jövő eszményének feltüntetésével megvigasztalják s lelkes és kitartó munkára erősítik a hazafi lelkületét.

I. A tanügy iránt tapasztalható közönyt nem csak fájlalják, hanem az *érdeklődés felkeltésére* szolgáló eszközökről is tanácskoznak s gondolkoznak a kor tanügyi férfiai.

Az *érdeklődés* keltése czéljából is folynak az ág. h. evang. tanárok kezdeményezésével a Dunaiak és Tiszaiak vándorgyűlései, a melyek éppen 1846-ban protestans oktatók gyűlésévé tágulva, mint ilyen Pesten gyűjté egybe a két testvér-ország két testvér-felekezete tanárainak képviselőit. Ezen első tanári közös gyűlés méltányolva a sajtó nagyhatalmát, a tanügy iránti *érdeklődés* terjesztése és mélyítése czéljából elhatározza egy *nevelési folyóiratnak* kiadását s addig is a Teichengraeber által kiadott „Pestalozzi emléklapok“ ily irányban való folytatását; elhatározza, hogy az egyes iskolák adjanak ki, úgy mint a pesti és a szarvasi, évente *iskolai értesítőket* (hírlöket v. hírleményeket) s

¹ Lugossy idézi kora nagy tapasztalatú bölcsének e jellemző szavait u. o. — ² U. o. 947 és 948.

addig is, míg ez lehetővé válik, Teichengraeber szerkesztszen az egyes intézetek részéről hozzá beküldött adatok alapján egy közös értesítőt, valamint az iskolák és tanárok egy *névkönyvét*.¹

A tanügy elhanyagoltságának, sőt lenézetésének egyik oka a hiányzó, vagy elavult *tankönyvek* levén: ugyancsak e pesti tanári gyűlés egy választmányt bizott meg az eddig megjelent kézi és tankönyvek összeírásával és tervekészítésével, hogy a tankönyvek kiadásának ügyét mikép karolja fel a tanári kar s mikép művelje és műveltesse azt a jövőben. A tervjavaslat a jövő évi soproni gyűlésre elkészítendő.²

A tanügy iránti érdeklődés és a tanférfiak iránti tisztelet felkeltése azonban csak solidaris fellépés és munkásság útján érhető el. Ezért örültek apáink annyira a tanférfiak gyülekezései fölött. A pesti gyűlésben egyesek az unió megtestesülését látták;³ mindnyájan azon korszak beköszöntését, a mely a tanügyet önállósítja. Már a tanítók is itt látják annak idejét, hogy a „közoktatók kivergődjenek jogtalan állásukból azon díszesebb helyzetbe, a melyet a kor, az okosság, a szentírás, a kánonok nekik kijelölnek“ s felszabaduljanak a papi gyámkodás és parancs alól.⁴ Vandrák is azt kívánja, hogy az evang. iskola-tanítók értekezleteket és önművelő társulatokat alakítsanak.⁵ A tanárok Zay indítására már a 40-es évek elejétől kezdve — a mint már is említettem — gyűléseztek s bizonyára nemcsak az elfoglaltság és másrészt szórakozásnak kerülése, hanem az önállóság érdeke is arra indította őket, hogy nem az egyházi gyűlések alkalmával, hanem külön időben tartsák meg ülései-

¹ L. „Pesti Hírlap“-nak 1846. szept. 1-én kelt cikkét, a melyet maga Tavassy írt és „Prot. egyh. és isk. lap.“ 1846. aug. 16-iki cikket.

² L. Pesti Hírl. szept. 1. Az egyes könyvkereskedők (Eggenberger, Emich, Heckenast, Kilian) a náluk megjelent tankönyvek egy-egy példányával kedveskedtek a gyűlés tagjainak. Mégis felmerült már akkor azon életre való gondolat, hogy a tanárok magok adnák ki tankönyveiket. Ez esetben az ABC és remek írók kiadásával kellene a sorozatot megkezdeni, mint a leginkább jövedelmező könyvekkel.

³ Pesti H. 1846. augusztus 13. sz.

⁴ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 789 l. Raicher követelése.

⁵ U. o. 200 l.

ket. Nemesak a tudomány, hanem még egy más érdek is a felekezeti álláspont fölé emelte őket. „Ők ma már nemesak az egyháznak, hanem a hazának is oktatják és nevelik az ifjakat”.¹ Az ő zászlójuk alatt egyesülhetnek a máskülönben széthúzóok. Mert ha van, „mi e hazában a sokfélekép szétdarabolt érdekeket egyesítheti: úgy bizonyosan a *tudomány* és a *művelődés* az, mi az előítéleteket lesimítja, a pártfelekezeteket vagy tisztába hozza egymás irányában, vagy megszünteti és mindenesetre egy magasabb szempontra állít, honnan az ember nyugodt kebellet tekinti a kicsinylelkűek pártvadását.”² E magasabb szempont azonban távol áll minden kosmopolitismustól. „Művelni kell — a mint az Eperjesen egybegyűlt tiszai tanárok mondják — minél nagyobb szorgalommal a latin és nemkülönben a görög nyelvet; a német nyelvre is minél nagyobb figyelmet és szorgalmat kell fordítani, ha csak a magyar nyelv s nemzetiségnek biztosítva van az első hely tanodáinkban”.³ A nemzeti alapon nyugvó műveltség és tudomány egyesítő erejét érzik a Pesten gyűlésezők. Tavassy meg van győződve arról, hogy az iskolák körüli intézkedések annál áldásosabb hatást ígérnek, minél terjedelmesebb alapra fektetnek.⁴ Az ő gyűlésükben és munkásságukban a referens „oly *magot* lát, a melynek fája ápoló és résztvevő kezek alatt felserdül, idővel korszerű és régen nélkülözött gyümölcsöket nyújtand a hazának”.⁵

II. A cultura és nyelv egységén alapuló *nemzeti consolidatió*nak uralkodó elve az igaz tudomány érdekében a létező ellentéteket az *oktatás terén* is természetesen meg akarja szüntetni. Ez azon mélyebb alap, a melyen a humanismus és realismus ellentéte megszüntetésének kívánalma gyökerezik. Van ellentét a két szellemirányzat között. A humanistikus irány — a mint azt a Pesti Hírlap tudós írója kifejti — az általános emberre, a realistikus ellenben az egyes nemzet állampolgárára tekint;

¹ U. o. a késmárki indítványban 337 l.

² U. o. 780 l.

³ U. o. 780 l.

⁴ Pesti Hírlap 1846. szept. 1. sz. Ezen alapúl az egyszerűsítés és egyformásítás kívánalma is.

⁵ Prot. egyh. és isk. 1. aug. 16-ki sz.

míg amaz „az ifjúságot elméleti és gyakorlati oktatás által az *emberi természet méltóságához illő valódi emberi jellemmel* kívánja ellátni“ : addig emez egyéneket akar nevelni a polgári élet számára; míg amaz a szellemi erők és tehetségek *általános és harmonikus* képzése útján *önálló* tudományt kíván alapítani és terjeszteni: addig emez az egyéni tehetséget fejleszti és pedig egy bizonyos életpályára“. ¹ Amott a tudomány a maga összetételében lép elibénk, itt relativ értékében, hasznos voltában. A tévedés azonban az ellentétnek kihegyezésében áll.

E szellemirányok mindegyike ugyanis értékes s nincs feljogosítva a humanistikus irány pedans göggel, egyedül üdvözítő hittel lenézni a józan embereket; s viszont a realistikus irány annak kijelentésére, hogy az eddigi classicus műveltséggel elsatnyul az ember. Az ember test és lélekből áll; mindegyik meg kívánja a maga táplálékát; a humanismus inkább a lélekről, a realismus inkább a testről gondoskodik.

Jogosult a szellem e két irányzata; mindkettőnek művelését méltán várhatjuk az iskolától. Távol áll azonban a böles író attól, hogy mindkettőnek egyenlő értéket tulajdonítana. „*Nemesb részünk* nem a test, hanem a *szellem*, a *gondolatnak* s *szabad szónak forrása*, a *melyből ismét akarat és tett származik*“.

„Ipparal és mechanikai ügyességgel az állatok is bírnak; nézzük meg a pókháló finom szálait, a darázsok és hódak palotáit, a méh művészi ezelláit. De Cicerová s Channinggé, Huszszá és Lutherré, Washingtonná s Franklinná, Schillerré és Shakespearré csak ember lehet“. ² Fontosabb a humanistikus irány a realistikusnál. Fontosabb azért, mivel az „*összes szellemi erők összhangzatos kifejtése még jelesebb kézművest, gyárost, kereskedőt létesít*“; mivel az állami érdek is meg kívánja, hogy „a pénzszerző ügyességen kívül tanuljon polgára helyesen és szabadon gondolkozni, vizsgálni s ítélni“; pedig „a humanismussal elhal a szabad szó és ezzel az akarat és a tetterő“. ³ Termékenyítőleg hat tehát a humanismus magára a realismusra; s

¹ L. Pesti Hirlap 1846. 327 l.

² U. o. 330 l.

³ U. o. 330. l.

az európai állami élet létalapját, szemben a chinaival, éppen a humanismus veti meg. „Isten mentse meg ezért is az emberiséget, hogy iskoláiban az anyagi irány kirekessze a szellemit, s költőit, hogy a realismus előlje a humanismust. Ez annyi lenne, mint az emberi nemet megfosztani Rousseaui, Kantjai, Franklinjaitól stb. s ezek helyébe csupa gazdag bankárokat és serfőzőket ültetni“.¹

Az érzéki élet magában nem czél ugyan, de azért ez is az emberi élet egészéhez tartozik. „Józan és elfogulatlan ész a két irányt kibékíti az iskolaügy oly elrendezése által, hogy a classicusok művelése s a tisztán szellemi és költői irány ki ne rekessze a „physics and mathematics“ gyakorlati kincseit s az újabb nyelveket; de ismét az anyagi irány el ne fojtsa a szellem gyöngéd virágait s azon nemes szikrákat, melyek a régi classical irodalom nagyszerű maradványaiban élnek“.² „A két czélnek kellő arányban összeolvastása s egymás melletti és egymás általi előmozdítása a megoldandó feladat“.³ Nem helytelenítené a böles szerző, sőt egyenesen pártolná az anyagi irány fejlesztése érdekében külön *realiskolák* és ezek fölé polytechnicumnak felállítását; de igenis helytelenítené azt, ha a gyznasiumban nem adatnának elő a realiak s így a szellem egységes képzésének eszménye tönkre jutna. „Van erre idő, ha a tannyelv az anyanyelv, s ha óvakodunk a haszontalan philologiai szórászhasogatástól“.⁴ A szellemi képzés egysége, a tudományoknak egymás által való támogatása, a két iránynak termékenyítő kölcsönhatása a böles írónak épp oly kedvenc eszménye, mint Lugossynak. Lugossy is az egyoldalú, rideg humanistikus és realistikus irányzatokkal szemben a valódi humanismusnak, mely a nemesb realismussal ölelkezik, szószólója, s „szeretett ifjú barátait“ a tudományok kölcsönös elismerésének, a tudományok egységes organismusa tudatának ébresztése czéljából, figyelmezteti kora „legnagyobb bölesének és kormányférfiának következő szép szavaira: „Lássátok a tudományok csoda szépségű lánczo-

¹ U. o. 330 l.

² U. o. „

³ U. o. 337

⁴ U. o. 330

latát, mint segítik, mint egészítik ki ezek egymást kölcsönösen! Örök lemmák, mint a világrendszer egymásra viszonyló nagy gömbjei! mint nyújt kölcsönt a philosophia mennyei testvéreinek, de csak azért, hogy minél gazdagabb kamat háruljon rája vissza azokról! Mily szívárványi finom árnyalattal ágazik be egyfelől a jog, másfelől a hit, s ismét a természettudományokba, mint a lövel fényt és meleget a történetírásba, a tisztos és élettudományokba, s mint alkot ezekből egy dicső, egy egyetemes egész, melynek kerekai szüntelen egymásba vágnak. Egy a tudomány, mert a tudomány nem egyéb, mint a tudnivaló; tudnivaló pedig minden kirekesztőleg Istenig, ki maga megfoghatlan. Ki *bármelyiket balgatagúl hasztalannak káromlá: ekeszarvat tenyerébe!* mert jele, hogy az Istenek nem kegyelik".¹

Ha a gymnasium ezen eszmény felé tekint, egységes műveltséget fog nyújtani, a mely az emberiség érdekeit épp úgy szolgálja, mint az egyes nemzet sajátos érdekeit, s épp annyira távol lesz a szellemnek kizárólagos hangsúlyozásától, mint a testnek elhanyagolásától. Ezen eszményt tartva szem előtt, következőkben állítja egybe a Pesti Hírlap tudós paedagogusa azon tantárgyakat, a melyek a gymnasiumon előadandók:

1. Classica irodalom, főtekintettel az írók szellemére, nem pedig a grammatikai aprólékosságra.
2. Szám-, mér- és természettan a realis életre tekintettel.
3. Hazai nyelv- és irodalom és ezen a nyelven minél több szó- és írásbeli gyakorlat.
4. A legdivatosabb új nyelvek közül egyik, vagy másik, különösen a francia és az angol nyelv.
5. A hazai és a világtörténet okfűrkésző s kedély és jellemfestő előadásban.²

III. Újak e részben e tantárgyak, de új minden izében e tantárgyak kezelésének szelleme. A modern világ anyagával és nyelvével hatol be a régi épületbe s e régi épület is teljesen más. A századok hagyományai útján eltörpült és átalakult ókor ismét régi classicus arányaiban és fényében feltűnik a paedagogiai reformerek szeméi előtt. Ebbe kell bevezetni az ifjúságot!

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 939. l.

² Pesti Hírl. 1846. 337 l.

A kérdés, hogy mikép?

Ezen módszer is az új *élő* anyaggal s az *élet* érdekével is teljesen megváltozik.

Lugossy foglalkozik bővebben a módszer kérdésével.

A módszernek is *életteljesnek* és pedig a *létező élet viszonyaihoz* alkalmazottnak kell lennie.

Elveti ezért is az oly tanítási módot, a mely a külföldi nagy egyetemeken teljesen helyén van, a *felolvasási* tanítási alakot, a mely higgadtabb vért s nagyobb előképzettséget igényel, mint minővel a mi ifjaink rendelkeznek s mely megengedi az oktatónak a nevelőtől való teljes elkülönítését. A tudós író ezen tanítási alakot, tekintettel a mi viszonyainkra, idegennek nézi s ellenzi az ily idegen galynak iskolánk fájába való közvetlen átoltását. „Ne legyen iskola-fánk minden ága más meg más almafajjal beoltva; mert ez a fa elhervad: míg az *egy* gyümölcsű fa birtokosát nemes gyümölcsökkel örvendezteti“.¹ *Egy* gyümölcsűnek kell lenni a módszernek, teljesen alkalmazkodnia kell az iskolafa talaján nyugvó természetéhez és az iskola fokozataihoz.²

Épp úgy azonban nem nyugodhatik meg a tudós író az eddig divó *magoltatási* v. tanúttatási módszer mellett, a mely nem idegen ugyan; de a mely sem a tananyag, sem az ifjú természetével nem számol, a mely csak a tananyag meggyűlöltetésére és a tanuló szolgálékúságára vezet.³ Idegen életnek terméke amaz, emez pedig magának az életnek ellensége.

E tanítási módszerekkel szemben Lugossy az *alkalmazkodási rendszernek* a híve, a melynek kulcsa a *tanítványok helyzetébe való leereszkedés*. Ezen leereszkedés azonban a mily távol áll természeténél fogva a tekintély rigorismusától, épp annyira távol van a tekintélytelen lágyságtól. *Tekintélyének* alapja a tudományak s növendékeinek szeretete s ezzel akarata tisztaságának felemelő érzete, a melylyel hivatása alapján a tudomány édességét növendékeivel meg akarja kedveltetni. A gyöngye

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 937. l.

² U. o.

³ U. o. 940.

lágyság pedig ez állásponton szelidséggé nemesül, a melylyel növendékeit a tudomány örök csarnokába óhajtja vezérelni.

Ily érzület az oktatás terén benső szükségszerűséggel az eddigittől nagyon is eltérő tanítási módszerben érvényesül. A ki a tudományt és hallgatóit igazán szereti: az leereszkedik a gyöngébbek képzetköréhez, az elvontat is lehetőleg szemléltetővé teszi, a tapasztalás színmézőbe mártja a tudomány száraz tételeit, s elragadó magyarázattal, mintegy varázssvesszővel illeti meg a szilaj kedélyeket. A tanító ily alkalmazkodó módszerrel tulajdonképen nem tanító, hanem első tanulótlárs, ki a tanítványokkal együtt kezdi meg minden esomónak megfejtését, minden kétségnek eloszlatását, velük együtt látszik haladni, gyarapodni; ki nem hagyja el tanítványait a szövevényes kérdések tömkelegében segéd nélkül, hanem minden egyes tárggyban velük együtt munkálkodik mindaddig, míg a tiszta felfogás tetőpontjára velük együtt fel nem érkezik.¹

A szerető és czéltudatos oktatási eljárás igen természetesen nemcsak leereszkedik a nevelendőhöz, hanem azt fel és el is vezeti az elérendő czélhoz és pedig *fokenkénti* haladással; soha meg nem nyugodva a már eddig elért mellett. Pihenőt tartson egy-egy fokozat elértekor, de nemcsak azért, „hogy mutassa be növendékeinek a leküzdött nehézségeket, az alattuk levő kies virányokat és termékeny völgyeket; hanem azért is, hogy figyelmeztesse őket a következő, még *magasabb*, még gyönyörűségeseb kilátású halmokra, s *új erővel, új buzgalommal töltse el* kebleiket a még hátra levőnek beutazására, szüntelen, mintegy észrevétlenül haladván a kedves végcél felé mindaddig, míg végre szent teljesülés jutalmazandja táradhatatlan törekvéseit“.² „Az az igazi tanulási mód, mely a tanulandók iránt *vágyat*, a tanulás alattiakhoz *kedvet* és *szorgalmat*, a már megtanúltakhoz kettős sikert varázsol“.³

Nem megállapodás, nem kész ismeretben való megnyugvás, hanem törekvés, a tudomány iránt való *érdeklődés* (Her-

¹ U. o. 941 stb.

² U. o. 942.

³ U. o. 940.

bart egyik termő gondolata) ez a tanulmányozás jellemzője ott, a hol igazi nevelői oktatás van. Helyesen mondja ezért is egy névtelen a Prot. egyh. és isk. lapban, hogy „az oktatók főfeladata, az iskolák rendeltetése *tudományos szellemet* a növendék keblében ébreszteni, azt benne ápolni s így ismereteit gyarapítani“.¹

IV. Ezzel eljutottunk atyáink azon eszményének közelebbi kifejtéséhez, a mely eszmény őket a tudomány és oktatás terén *elméleti* és gyakorlati (erkölesi) szempontból vezérelte.

Az elhanyagolt tanügy iránt érdeklődést kívántak kelteni; ki akarták azt emelni eddigi szolgálai állásából. Benne látták amaz erőt, a mely tartalmával (tantárgy) és alakjával (nyelv) egységes nemzeti műveltség teremtésére bír hivatással. A tanügynek ezen nemzeti egységesítő, consolidáló hivatása megkívánja azt, hogy a létező ellentétes, egymással küzdő humanistikus és realistikus irányok, mint egy nagy egységnek különbözőzeti érezzék azt, hogy egymást kiegészítik s hogy ezért is a tanügynek csak úgy teszünk igaz szolgálatot, ha a tanügy terén értéküknek megfelelő arányban komolyan ápoljuk azokat. Ezen komoly ápolás követelményével ellenkezik az eddig divó tanítási módszer, a mely vagy idegen, vagy ósdi, a mely mint felolvasó csak a tudomány szeretetén, mint magoltató csak a félelem rugójával számító kényelmes önszereteten (önzésen) alapúl. Új tanítási módszerre van szükség, a mely igenis a tudomány szeretetén, de egyszersmind a felebarát, a növendék iránti önzetlen szeretetén alapúl: az *alkalmazkodási* módszerre, mely a növendékhez leszáll, hogy azt fokenként felemelje, de nem azért, hogy eltelten pihenjen, hanem azért, hogy folyton új érdeklődéssel törekedjék tovább és tovább a tudomány végtelen pályáján.

Van-e az ily törekvésnek értelme?! Mi ennek alapja?! s mi ennek következménye?!

Ez azon fontos, az eddigiekből természetesen kinőtt kérdés, a melyre apáink s nevezetesen a Pesti Hírlap tudós pædagogusának szavaival kívánunk ezen részben felelni.

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 348 l.

Törekvéseink s cselekedeteink értelmét végelemzésében *életfelfogásunk, rendeltetésünk* felfogása adja meg. Ezen eszme értékesíti az egyest épp úgy, mint akaratát, törekvéseit, cselekedeit.

Rendeltetésünk: „*tökéletesbedés*, az igazság keresése, felfedezése s azon *törekvés*, hogy az élet ezen felfedezett igazságokkal összhangzásba hozassék“.¹

Az emberiség rendeltetésének legfőbb problémáját, a tökéletesedés, az igazság keresés és felfedezés theoretikus problémáját a *főiskola, az egyetem* törekszik megoldani. Ennek feladata — a mint azt neve (*egyetem*) is mutatja — „hogy a tudomány minden főágát tanítsa és egymással organikus összefüggésbe hozza, s tegye ezt úgy, hogy tekintetbe vegye az *egyetemes* embert, kimívelve benne nemcsak egy bizonyos hivatalra szolgáló képességét, hanem *összes értelmét, kedélyét és jellemét*“. Csak így lesz az egyetem, a minek lennie kell: „az egész nép magasabb szellemi életét átölelő intézet, az összes tudományos műveltség központja, világító és melegítő tüzhelye“; egy oly intézet, „a melyben a tudományosság lelke, az önálló munkásság ébresztetik és emeltetik“.²

Az ily intézet életét, a tanulmányozást a szokásos szabályzatokkal irányítani, megszorítani, megkötni, akár a kormány, akár az élet hasznossági érdekeinek alávetni s így szolgaságba verni nem lehet. Ily élet a *tanulmányozás szabadságát, a tan-szabadságot feltétlenül megköveteli, illetőleg feltételezi*. „A tanítók és tanulók minél szabadabb mozgása és versenye itt nélkülözhetlen“.³ „Az oktatás szabadságának hiányában látja Dománovszky is tanügyi miseriánk okát;“⁴ s ugyanily határozottan s nagy bölcseséggel látja a Pesti Hírlap tudós nevelésügyi politikusa is tanügyi felvirágzásunknak alapfeltételét a tanszabadságban. „Midőn az iskolai rendszer javításáról van szó, mindaddig, míg a tudományosság fája *az akadémiai szabadság levegőjébe* nem ültettedik át, hiában való szaporítás lenne részle-

¹ Pesti Hírlap 1846. nov. 5-iki 773. számban.

² Pesti Hírlap 1846. nov. 10-iki sz. 313 l.

³ U. o.

⁴ Prot. egyh. s isk. lap. 1846. 398. l.

tes rendszabályok s apró foltozásokat ajánlhatni“. Valamint igazságszolgáltatási s törvénykezési rendszerünk mindaddig tökéletlen marad, míg törvényszéki nyilvánosság s bírák elmozdíthatlansága, de az azokat kinevező hatalom felelőssége alapjára nem állíttatik: úgy iskolai rendszerünk az említett életfeltétel nélkül magas czéljának soha meg felelni nem fog“. ¹

A tanszabadságnak ezen feltétlen követelése oly időben, midőn az atyáskodó rendőri állam közvetve Magyarországra is nehezedett, még nálunk is szokatlan hang volt. Új századba léptünk át, a szabadság harezát átküzdöttük, annak szeretetét condensalta az új elnyomatás, a szabadság ünnepeit éppen egyetemi ifjúságunk évente újra meg újra lelkesen megüli s ime még ma is az idealismus, az utopismus országából származónak vesszük az ily igék elhangzását.

Ifjúságunk még nem érett meg e szabadságra s az állami érdek is, mely bizonyos állások elérése czéljából bizonyos meghatározott vizsgák útján ellenőrizendő ismeret birtokát feltételezi, a tanulásban valamint a tanításban egy bizonyos mértékű kötöttséget követel, úgy hogy a tanszabadság követelménye meg nem valósítható.

A Pesti Hírlap tudós tanügyi politikusa ezen ellenvetésekre is megfelel, midőn kimutatni igyekszik az állami érdek *jogkörét* a tudományéval szemben s midőn másrészt ugyancsak kimutatja, hogy a tanszabadság éppenséggel sem veszélyezteti az állam igaz érdekeit, sőt ellenkezőleg ezen érdekeket kiválóan szolgálja.

Az államnak vannak jogai a tanügygyel, nevezetesen az egyetemmel szemben. Az állam saját léte, fentartása és fejlesztése érdekében értelmileg, kedélyileg művelt s jellemes polgárokat s nevezetesen hivatalnokokat kíván. Minthogy az egyetemnek feladata éppen az ily minősítés: ezért is az állam saját léte és fejlesztése érdekében *köteles* egyetemről gondoskodni s a létező egyetemet ápolni. Ezen kötelességével szemben azonban *joga* is felügyelni arra, hogy az egyetem sem az államnak, sem egyeseknek jogait meg ne sértse; s ha azt az egyetem mégis megtenné, hogy törvényes bíróságok útján a megsértők büntetését eszközölje. ²

¹ Pesti Hírlap. 1846. 301. lapon.

² Pesti Hírlap 1846. 301. l.

Éppen így természetesen jogában áll az államnak, hogy jövőendő hivatalnokától bizonyos ismeretek és bizonyos ügyes-ségek birtokát megkövetelje, mint alkalmaztatásának feltételét.

Mindezen jogok elvitázhatlanok.

De van az állam jogkörének határa is, a melyet át nem léphet.

Az állam jog és hatalmi körén túlfekszik a tudomány, a tudományos igazság, ennek hirdetése és elsajátítása.

„A tudományos igazságok nem lehetnek törvényhozás vagy kormányzás tárgyai, s a gondolkodás szabályait nem parancsolhatja, a vizsgálódás korlátait nem türheti semmi pozitív hatalom“.¹

Ezen igazságokat szabadon is hirdethetjük; csak hogy az, a mit hirdetünk legyen is igazság, legyen tudományos igazság.

„Valón, tényen alapúljon tehát ítéletünk, s ment legyen minden rágalomtól, hamis ráfogástól és gyanúsítástól vagy koholástól“.

Nehéz ez: „a tiszta igazságot felfedezni nehéz, sőt véges emberi elmével csaknem lehetetlen; de azt, a mi a tanítóra, a tudósra nézve benső meggyőződés szerinti s mély búvárkodása által szerzett *egyéni* igazság, az ő *legszentebb* tulajdonának kell tekinteni, melyet hirdetni *apostoli kötelessége*“.² A kötelesség szentségének oltalmában álló szabadság fennáll az egyház dogmaival, a király hatalmával szemben; mert csak ott a hol e szabadság létezik, csak ott lehet igaz theologia, igaz történet; a hol ez nincs, ott nincs szükség egyetemre sem.³

S a mint szabad a hirdetés: épp oly *szabad a hallgatás* is. Teljesen közömbös az államra nézve, hogy az illető hallgató kitől hallgatja, s így minő módszerrel, minő sorozatban s minő rend szerint jut az állam részéről megkövetelt ismeret birtokába; s még kevésbbé van joga az államnak abba avatkozni, hogy kitől mit és minő sorrendben hallgat az, a ki állami hivatalnok nem akar lenni.⁴

Tévedésen alapúl, hogy a tudomány ezen szabadsága: a tanítási és hallgatási szabadság rossz hatású s az államra nézve veszélyes lenne.

¹ U. o. 313 l.

² U. o. 313.

³ U. o.

⁴ U. o. 313.

Csak a mélyebbre ható kutatás akasztja meg a felületes gondolatok hódítását. Csak is így készül elő azon reform-munka, a mely nem csökkenti a trónus és a törvény tekintélyét, sőt ellenkezőleg azt szilárdítja, mivel a tekintélyt a szabad, önkéntes bizalom és az okszerű meggyőződés alapjára teszi.¹ Az állam „csupán a szabad vizsgálat útján kifejtett valódi jónak s igaznak alapján nyughatik szilárd erőben és nyugalomban; a vizsgálattól féltő előítéletek s balvélemények legyezése csak oly hatalomnak lehet feladása, mely embertársai önző elnyomásán igyekszik, a mi különben hasztalan erőlködés a mai közlekedés mellett, s csak bizalmatlanságot szülhet.”²

Nem rossz hatású, nem veszélyes tehát a tanítási szabadság az államra nézve sem, sőt ellenkezőleg, a biztos alapon haladó állam igaz érdekeit épp a tanítási szabadság szolgálja legintenzívebb módon.

De a *hallgatási, a tanulási szabadság* sem rossz hatású, ez sem ellenkezik az állam igaz érdekével. A tanulási szabadság ellen érvelők különösen arra hivatkoznak, hogy az ifjúság e szabadságot félreérti, a mennyiben a tanulási szabadság alatt szabadságot a nem tanulásra, s érzéki értelemben vett szabadságot, tehát szabadosságot ért.

Mindennel lehet visszaélni; a visszaélés nem szünteti meg annak értékét, a mivel visszaéltünk. „A kényszernek hívei az akadémiai szabadságnak csakis árnyoldalait látják; de nem veszik észre a *kényszernek* gyümölcsét, s másrészt azt a felelősséggel járó felemelő tudatot és nemes teremtő, munkás lelkesedést, a mely a szabadságban gyökerezik. „Azon ifjában, kinek szabad választást engedünk, azon gondolat támad fel, hogy ez nem játék, hanem az életnek azon komoly cselekedete, mely őt jövőndő hivatására inti. Ha pedig őt a tudományok előszabott lajstromához kényszerítjük: az okvetlenül és az ő figyelme és ereje el fog ezen széleltségben veszni, s kevésben támad azon gondolat, hogy tanuló évei jövőndőjének alapja“. (Prot. egyh. és isk. lap 1846. 400 l.)

¹ U. o.

² U. o. nov. 5-iki 773. sz. végén.

„Azt, kit keble Istene nem ragad tanulásra, kényszer bizonyosan nem teendi tudóssá . . . Könyv nélkül fog tanulni, ha kényszerítik, de munkás, sikerdús, gyümölcsöző műveltségre jutni sohasem. Azoknál ellenben, kik örömet és saját keblük vonzalma által ragadtatva tanulnának, a tanulási kedvnek legfőbb s legnemesebb ingere semmisül meg a kényszer által“.¹

A tanszabadságot tehát, épp úgy a tanítást, valamint a tanulást mindenek előtt jól kell felfogni, helyesen értelmezni. „Ezen szabadság józan értelme abban áll, hogy a *tanítók* a reájuk bizott oktatásban, előadásaiknak úgy *tartalmára s lényegére*, mint *módjára és alakjára* nézve *saját köteleességszerű meggyőződésüket* követhessék, *mennyiben ez által valódi jogi s erkölcsi köteleességet nem sértenek*; a *tanulókra* nézve pedig abban áll ezen szabadság, hogy maguknak *tanulási tárgyakat* úgy, mint *ekta'ó egyéneket szabadon*, önkedvük és tetszésük szerint *választ-hassanak* s bizonyos, a status által megparancsolt tárgyakat, bizonyos, a status által kinevezett s ismét elmozdítható egyénektől ekkép tanulni ne kényteleníttessenek, hogy *ezen* tanulástól s arról adott bizonyítványtól feltételeztessék egész jövőjük“.²

Csak is erről a szabadságról nem győzi elég gyakran ismételni, hogy „csak is ezen akadémiai szabadság, a melynek legében tanító s tanítvány feltétlenül mozog, azon egyetlen elem, melyben a tudományos haladás virágai nyilnak s arany gyümölcsei érnek“.³ „Ezen szabadság a főiskoláknak, az összes tudományosság e központosított intézeteinek s fészkeinek éltető eleme, saját levegője, melyben egyedül díszelhetnek“.⁴ A hol nincs meg ezen szabadság, „ott az iskolának nem ezélja a tudományos kincs szaporítása, hanem az ifjú szellemet bizonyos meghatározott feladásnak megfelelő rendszerhez képest vezetni, korlátozni, talán meg is hajtani, s legfeljebb haszonvehető hívatlankokat, és polgárokat idomítani“.⁵

¹ U. o. 313.

² U. o. okt. 27. a 768 sz. végén.

³ U. o.

⁴ U. o. nov. 5-iki 773. sz.-ban.

⁵ U. o.